

HATÁRHELYZETEK II.

Kultúra

Oktatás

Nyelv

Politika

HATÁRHELYZETEK II.

Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika

Szerkesztő

Kötél Emőke – Szarka László

Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium

Budapest 2009

A kötet az OKM pályázata alapján a MÁSZ keretében működő Oktatókutatási Szakkollégium hallgatóinak tanulmányait tartalmazza

A kötet szerzői:

Bajkai Noémi, Ferenc Viktória, Grabovac Beáta, Kováts Bence, Kulin Júlia, Kulpinszky Eleonóra, Márkó Zsuzsa, Morauszki András, Morvai Tünde, Petres Andrea, Porubszky Zoltán, Séra Magdolna, Székely Tünde, Takács Zoltán, Túri Gréta

A kötetben megjelent tanulmányok tartalmáért a szerzők vállalják a felelősséget.

Belső tutorok:

Kötél Emőke, Mandel Kinga, Nádor Orsolya, Szarka László

Külső tutorok:

Bárth Dániel, Beregszászi Anikó, Bodó Barna, Csernicskó István, Fedinec Csilla, Gereben Ferenc, Holló László, Horváth Gyula, Orosz Ildikó, Pléh Csaba, Vizi Balázs

Angol nyelvi lektor:

Horváth Györgyi

Tördelő:

Szabó Viktor

Nyomdai munkálatok:

A – Z Buda CopyCat Kft.
1054 Budapest, Alkotmány u. 18.

Felelős kiadó:

Lauter Éva

ISBN 978 – 963 -87866 – 6 – 1

Utak és útvesztők a többnyelvűség keresésében

Bevezetés

Mióta a történelmi Magyarország etnikailag magyar lakosságának egyharmada a szomszédos országok kötelékébe került, a külhoni magyarság anyanyelvű oktatásának biztosítása a kisebbségi közösségek egyik állandó, kiemelt ügye lett. A kisebbségi oktatáspolitikára erre irányuló törekvései nem alaptalanok, hiszen a határon túli magyarok identitásátadásának igen fontos összetevője az anyanyelvű iskolahálózat.¹ Több kutatás is bizonyította, hogy az iskola tannyelve közvetlen összefüggést mutat a kisebbségben élő emberek anyanyelvükhöz való viszonyával, s ezáltal a nyelv megtartásával.²

A szovjet övezetben élő magyar kisebbségek számára nemcsak az oktatás nyelve okozott problémát, hanem a Szovjetunióra jellemző szűkös felsőoktatási keret is, amelyben a magyar nemzetiségűek csak ritkán jutottak el a diploma megszerzéséig. Az alacsony befogadóképességű, nyelvileg nehezen megközelíthető állami felsőfokú képzés hatása abban nyilvánult meg, hogy a kisebbségek jelentősen elmaradtak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma, illetve a felsőoktatásban tanuló diákok aránya tekintetében a többségi nemzet tagjaitól (ld. 1. táblázat).

	10 év fölötti lakosok száma	%	teljes felsőfok	%	felsőfok, alapszint	%	nem teljes felsőfok	%
Ukránok	33 718 100	100	3 942 938	11,7	238 289	0,7	5 739 059	17
Oroszok	7 823 575	100	1 462 950	18,7	57 637	0,7	1 652 621	21,1
Belaruszok	269 188	100	418 67	15,6	12 90	0,5	56 100	20,8
Moldívok	234 980	100	118 49	5	1 033	0,4	24 149	10,3
Krimi tatárok	216 449	100	19 700	9,1	1 989	0,9	41 148	19
Bolgárok	186 773	100	18 239	9,8	1 455	0,8	30 919	16,6
Magyarok	138 638	100	6 698	4,8	5 88	0,4	13 694	9,9
Románok	129 352	100	5 128	4	261	0,2	7 861	6,1
Lengyelek	138 004	100	15 580	11,3	588	0,4	23 238	16,8
Átlag	42 855 059	100	5 524 949	12,9	303 130	0,7	7 588 789	17,7

1. táblázat Ukrajna legnépesebb nemzetiségeinek képzettségi szintje a 10 év fölötti lakosok között a 2001-es népszámlálás adatai alapján (Forrás: Orosz – Csernicskó – Kristofori – Ambrus, 2008: 97.)

¹ Csernicskó (szerk.), 2003: 232.

² Csernicskó, 2008a; 2008b; Bárdi – Fedinec – Szarka, 2008: 382.

Nem véletlen tehát, hogy a rendszerváltást követően, amikor a kisebbségi jogok kiszélesedtek Közép-Európában, a nemzeti nyelveken folyó felsőoktatás terjedése mellett, mind a négy nagy kisebbségi régióban (Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján) megfogalmazódott az igény a magyar nyelvű felsőoktatás megteremtésére, többek között nem állami, hanem önálló, magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmények alapítása révén.

A rendszerváltás lendületéből táplálkozó, intenzív egyetemalapítási folyamat eredményeképpen mára Romániában³, Szlovákiában⁴, részben Szerbiában⁵ és Ukrajnában⁶ is létrejöttek az önálló magyar felsőoktatási intézmények. S miután az intézmények azzal, hogy a magyar diákok képzéséért folytatott harcban megszüntették a helyi állami felsőoktatási intézmények monopol helyzetét, az állami oktatási szféra is kénytelen volt reagálni új magyar tannyelvű karok nyitásával, illetve a már létező magyarul is tanulható szakválaszték bővítésével. Mára régióként a többszörösére emelkedett a magyarul tanulható szakok száma.

A rendszerváltás után 15 évvel, 2004 októberében egy, a kisebbségi magyar felsőoktatás szereplőinek (vezetők, tanárok, diákok) bevonásával szervezett konferencián⁷ újszerű kérdés került a határon túli oktatáspolitikusok, nyelvészek, illetve (a konferencia anyagainak kötet formájában való megjelentetésével⁸) a közvélemény elé. Ezen a konferencián merült fel elsőként az a kérdés, hogy nem ellentétes-e a kisebbségi magyar egyetemeken megszervezett, kizárólag magyar tannyelvű felsőoktatás a kisebbség nemzeti érdekeivel? A merész kérdés parázs vitákat váltott ki annak idején, s talán ma is vannak olyanok, akik számára úgy tűnhet, hogy nem sok értelme van az ilyen jellegű elmélkedésnek, mert a kisebbségi magyar egyetem éppen attól magyar, hogy magyar a tannyelve. De a kérdésnek mégis van létjogosultsága, amit könnyen megérthetünk, ha végiggondoljuk az intézmények egykori alapítása mögött álló célok, valamint a kisebbségi magyar közösségek társadalmi céljainak egymáshoz való viszonyát. Ideális esetben ugyanis a kisebbségi (felső)oktatásnak hozzá kellene járulnia a közösség társadalmi és nyelvi céljainak megvalósításához.

Ami az intézményalapítás eredeti céljait illeti, pont azért, mert az anyanyelvű oktatás fejlesztése a rendszerváltás előtt politikai korlátokba ütközött, a magyar oktatás mellett szóló érvek a kisebbségi elitek sérelmi politizálásának részei voltak. Ennek következménye az lett, hogy az iskolaalapítás fő (s mindenek felett álló) szempontjait a kisebbségvédelem és az identitásápolás szolgáltatták. Az oktatás szolgáltatásként való értelmezését, ahol az iskola feladata az anyanyelv ápolásán és őrzésén túl, a diákok

3 2001 – *Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem* (továbbiakban: *EMTE*)

4 2004 – *Selye János Egyetem* (továbbiakban: *SJE*)

5 2008 – *Újvidéki Egyetem Tanítóképző Kara* (Szabadka)

6 1996 – *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola* (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

7 Az *MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága* rendezésében 2004. október 28–31-én került sor a tannyelv választás témájában szervezett konferenciára Debrecenben.

8 Kontra (szerk.), 2005

munkaerő-piaci helyzetének erősítése–, sokszor figyelmen kívül hagyták, vagy épp nem azt tekintették elsődlegesnek.⁹

Ehhez képest a kárpát-medencei magyar kisebbség társadalmi céljai alatt ma nem a magyarságba bezárkózó megmaradást értjük, hanem egy olyan identitásörzést, melynek célja több nyelv ismerete által a többségi társadalomba való integrálódás. Az integráció feltétele pedig egy olyan nyelvi modellt kialakítása a felsőoktatáson belül, amely a munkaerőpiacon jól értékesíthető nyelvi és szaknyelvi ismeretekkel látja el a végzősöket.

Az anyanyelvű oktatásra épülő többnyelvű képzés gondolata már az említett konferencián is megjelent a résztvevők hozzászólásaiban. Albert Sándor, a felvidéki magyar tannyelvű *SJE* rektora elmondta, azzal, hogy Felvidéken magyar nyelvű felsőoktatást hoztak létre, sok olyan diákot sikerült megszólítani, akik magyarországi felsőoktatási intézménybe készültek, vagy éppen olyanokat, akik szlovák egyetemeken nem kívántak továbbtanulni. Ugyanakkor az egyetem tudatosan olyan tannyelvpolitikát folytat, melynek háttérében az a felismerés áll, hogy a végzősöket már az Európai Unió munkaerőpiacára kell felkészíteni; ennek értelmében pedig csak az kaphat diplomát, aki az anyanyelvén kívül, az államnyelvet és egy idegen nyelvet is aktívan birtokol. Ehhez egykeznek a feltételeket is megteremteni.¹⁰

A rendszerváltás utáni oktatáspolitiká, azzal, hogy megteremtette a magyar tannyelvű felsőfokú képzés lehetőségét, alá is rendelte azt az identitásörzés feladatának. A magyar tannyelvű képzés döntéshozói között már akadnak olyanok, akik érzékelik a probléma súlyát, s lépéseket is tesznek a többnyelvűség kialakításának irányába, de akadnak olyanok is (amint majd látni fogjuk a tanulmány további részében), akik tudatos lépésekre még nem szánták el magukat.

A dolgozat további részében (terjedelmi korlátok miatt) a kisebbségi magyar felsőoktatás egyik régiójának, Kárpátaljának a helyzetét mutatom be, ahol a rendszerváltás után elsőként alakult meg az önálló magyar felsőoktatás, mégis, napjainkban éppen ebben a régióban szenved el a kisebbségi oktatás szinte minden területe a legnagyobb politikai támadásokat. A (részben) magyar nyelvű felsőoktatás képviselőivel készített interjúk, az oktatás törvényi kereteinek, demográfiai és statisztikai mutatóinak elemzésével az oktatás egy igen fontos szegmensét, az intézmények tannyelvpolitikáját, illetve a tannyelvek megválasztását vizsgálom. Arra keresem a választ, hogy a kárpátaljai magyar felsőoktatás képes-e (illetve hajlandó-e) a kisebbség összefonódó társadalmi és nyelvi céljainak megvalósításával járó kihívásokra reális választ adni.

⁹ Papp Z., 2008: 384.

¹⁰ Albert, 2005: 160.

Magyar nyelvű felsőoktatás Kárpátalján

Az első lépések

Kárpátalja esetében az önálló magyar felsőoktatást a *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola* (ma: *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola*, továbbiakban: *KMF*) 1996-os megalakulása¹¹ óta tartjuk számon. Azonban arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy már korábban (1963-tól) is volt lehetőség (részben) magyar nyelvű tanulmányok végzésére az *Ungvári Állami Egyetem* (ma *Ungvári Nemzeti Egyetem*, továbbiakban: *UNE*)¹² magyar nyelv és irodalom szakán, valamint a *Munkácsi Középfokú Tanítóképző*¹³ intézményében (ma: *Munkácsi Állami Egyetem Humán-pedagógiai Koledzs*, továbbiakban: *MÁE*). Ezen kívül más ukrán tannyelvű szakokon is tanult csekély számú magyar nemzetiségű hallgató.

A *KMF* megalakulásával jelentősen bővült a magyar nyelven tanulható szakok kínálata: az eddig csupán részben magyarul tanulható magyar nyelv és irodalom szak mellett (*UNE*), a fiatal intézményben óvodapedagógusi, tanítói, angol-földrajz, angol-történelem, történelem-földrajz, földrajz szakok és szakkpárok nyíltak, ahol teljes egészében magyar nyelven folytathatták tanulmányaikat a magyar nemzetiségű diákok.

A *KMF* létrejötté máris érzékelhetően javította a magyar diákok részvételi arányát a felsőoktatásban. Néhány adatot idéznék egy, a kárpátaljai magyar oktatás helyzetét elemző tanulmányból¹⁴ ennek igazolására: az 1998-99-es tanévben 658 magyar nemzetiségű hallgató járt a kárpátaljai állami és megyei felsőoktatási intézményekbe, míg a 2006/2007-es tanévben 902 tanult, vagyis a hallgatói létszám 244-gyel nőtt,

11 1993-ban létrejött a *Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány* (továbbiakban: *KMFA*), azzal a céllal, hogy a kárpátaljai magyar kisebbség társadalmi és nyelvi céljainak megfelelően, a szülőföldön való boldogulást támogatva létrehozzon egy önálló magyar tannyelvű főiskolát Kárpátalján. Miután a *KMFA* 1994-ben szerződést kötött a magyar *Művelődési és Közoktatási Minisztériummal* (*MKM*) és a *Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolával* (továbbiakban: *BGYTF*), 1994-ben megindulhatott a teljesen magyarnyelvű tanárképzés Beregszászon. Az önálló *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola* működési engedélyének megszerzéséig (1996 szeptemberéig) a képzés a *BGYTF* kihelyezett tagozataként funkcionált *Beregszászi Speciális Tanárképzés* „fedőnév” alatt (Orosz – Soós – Cserniczkó – Vass – Kohut – Pallay, 2006).

12 1945-ben alakult az *Ungvári Állami Egyetem*, mely ma egyike Ukrajna 14 klasszikus egyetemének. 1963-ban nyílt meg magyar tagozata, rövid időn belül pedig (1965) az egyetem *Magyar Filológia Tanszéke*. A magyar tagozat létrehozása a kárpátaljai magyar iskolák magyar szakos tanárihiányát kívánta pótolni, ám az ide felvételt nyert diákok körében sem volt szó magyar tannyelvű oktatásról, hiszen míg akkoriban (szak tárgyak kivételével) oroszul folyt az oktatás, 1991-től ukránul hallhatóak az előadások. A tanszékvezető elmondása szerint mára a tanszéken tanulható tárgyak 75%-a magyar nyelven hallgatható.

13 A *Munkácsi Humán Pedagógiai Főiskola* a hágón túli *Ivano-Frankivszki Egyetem* kihelyezett tagozatából önállósodott, melyet a *Munkácsi Középfokú Tanítóképző* bázisán hoztak létre. Ennek az intézménynek a *Kárpátaljai Megyei Tanács* volt az alapítója és több éven át a fenntartója is. 2009 januárjától azonban a *Humán-pedagógiai Főiskolát* és a *Munkácsi Technológiai Főiskolát* *Munkácsi Állami Egyetem* néven összevonták, és állami fenntartás alá helyezték. Jelenleg ezen az intézményen belül, az ukrán nyelvű tanítóképzéssel párhuzamosan, működik a magyar nyelvű tanítóképzés is.

14 Orosz – Cserniczkó – Kristofori – Ambrus, 2008: 98.

ami 16%-os növekedést jelent. Jelentős változást hozott a magyar nemzetiségűek felsőoktatásba kerülésében a *KMF* magyar tannyelvű képzésének létrejötte, ahol a magyar diákok száma az 1998/99 tanévtől a 2006/07-es tanévig több mint hétszeresére nőtt, s mára több mint 1 000 magyar diák tanulhat itt. Tehát a felsőoktatásban tanul összes magyar diák több mint fele számára a *KMF* magyar tannyelvű képzése nyitotta meg a felsőoktatásba kerülés kapuját.

Amint már a bevezetőben szó volt róla, az önálló magyar felsőoktatás megjelenése Kárpátalja képzési piacán megindított egy folyamatot az állami intézmények körében is. Magyar-angol szakos képzés indult a *Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozatán* (2004) (továbbiakban: *KSZEUKT*), valamint magyar történelem és euro-integrációs szak nyílt az *UNE*-n (2005), s végül szintén az *UNE* rendszerében nyitotta meg kapuit a *Magyar Tannyelvű Humán és Természettudományi Kar* (2008).

A magyar tannyelvű felsőoktatás jelene

Összegezve az elmúlt évek felsőoktatási expanzióját – ami a magyar nyelven is tanulható szakokra is kiterjedt –, jelenleg a magyar tannyelvű felsőoktatás fő bástyái Kárpátalján a következők (a hallgatói létszám alapján kialakult sorrendben):

1. a *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola* (10 alapszak, 1 100 hallgató),
2. az *Ungvári Nemzeti Egyetemen* létrehozott *Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar* (4 alapszak, 285 diák),
3. a *Munkácsi Állami Egyetemen* működő elemi iskolai tanítóképzés (1 szak, 127 diák),
4. valamint a *Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozatán* működő magyar-angol szakos tanárképzés (1 szak, 50 hallgató)

A munkámban elemzett négy felsőoktatási intézmény a 2008/2009-es tanév szeptemberében 1 555 magyar diákot fogadott be az általuk meghirdetett 13 magyarul tanulható szakon, további 3 olyan nyelvi képzésben, amit kifejezetten magyar csoportok számára indítottak. De, amint az a 2. táblázatból jól látszik, a kárpátaljai magyar felsőoktatás egyik égető problémája a párhuzamos struktúrák létezése. Láthatjuk, hogy bár a 4 egyetem összesen 16 (13+3) szakot hirdetett meg, a valóságban csupán 9+2 szakról van szó. A 9 magyar nyelven oktatott alapszak közül ugyanis 4 olyan szakirány (tanítói, magyar nyelv és irodalom, történelem és matematika) van, amit egyszerre két (vagy három) felsőoktatási intézményben is választhatnak a diákok. Valamint a nyelvi szakok esetében is látható, hogy az angol nyelvet szintén 2 intézményben lehet tanulni. Ennek következményei, hogy ma Kárpátalja (részben) magyar felsőoktatási intézményeinek egyike sem tudja maximálisan kitölteni a felvételi keretszámokat, valamint továbbra sem lehet magyar nyelven diplomát szerezni olyan szakokon, mint például a közgazdaságtan, jog, orvosi, szociális munkás, kémia, stb.¹⁵

¹⁵ S hogy az ukrainai példa nem párhuzamok nélküli, emlékeztetni szeretnék arra, hogy Salat Levente *Konkurens víziók*

Magyarul tanulható szakok	2008/2009-es tanév
1) tanító	KMP, MÁE
2) óvodapedagógia	KMP
3) magyar nyelv és irodalom	UNE, KMP, KSZEUKT
4) történelem	UNE, KMP
5) földrajz	KMP
6) biológia	KMP
7) matematika	KMP, UNE
8) könyvvitel és auditálás	KMP
9) fizika	UNE

2. táblázat Magyarul is tanulható szakok Kárpátalján a 2008/2009-es tanévben

*Emellett magyar anyanyelvű diákoknak ukrán nyelv és irodalom (KMP), illetve angol nyelv és irodalom szakon (KMP és KSZEUKT) is kínáltak képzést a magyar nyelven (is) oktató felsőoktatási intézmények.

A magyar nyelvű felsőoktatás fenntartásának szükségessége

A magyar nyelvű felsőoktatás fenntartása Kárpátalján nagyon lényeges eleme a közösség megmaradásának. Leginkább azért, mert (talán közhely, de ma is helytálló megállapítás, miszerint) minden nemzet a maga nyelvén lett tudós. Kárpátalján a magyar kisebbség az értelmiségi lét újratermelődésének határán áll, s az értelmiségi réteg képzésében nagy szerepet vállalhat a magyar nyelvű felsőoktatás. „*A felsőoktatás ugyanis több mint oktatás és kutatás egyszerre. A jó egyetem és a jó főiskola olyan szellemi otthon, amelyben szerveződik a közösség.*” – Állapítja meg Szépe György a felsőoktatás sokrétű szerepéről írott tanulmányában.¹⁶ Az anyanyelvű felsőoktatásra pedig mindez többszörösen igaz: hiszen ezeknek az egyetemeknek, főiskoláknak a padjaiban nevelődik az az értelmiségi réteg, amelyik politikusként nemzete ügyét felvállalhatja a jövőben, amelyik tanárként gondoskodhat az oktatás minden szintjén a magas színvonalú, identitáserősítő magyar nyelvű oktatásról, s amelyik szülőként dönthet gyermeke magyar iskolába iratásáról is.

A kárpátaljai magyar fiatalok sajátos helyzete (a legtöbb magyar iskolát végző diák hiányos államnyelv-ismerettel¹⁷ és szűkös anyagi háttérrel érkezik a felsőoktatásba)

a BBTE-n címmel az *Erdélyi Riport* 2004. július 22-i számában az EMTE és a Babes-Bolyai Tudományegyetem egymást gyengítő konkurenciája kapcsán a nemzetpolitikai tervezés hibáira hívta fel a figyelmet. Hushegyi Gábor *Ezt nekünk? A komáromi Selye János Egyetemről* című írásában (*Magyar Narancs* 2004. szeptember 16. Oktatási melléklet 8-9.) a fent említetthez hasonló duplicitást egyenesen pazarlásnak nevezi.

¹⁶ Szépe, 2001: 102.

¹⁷ Kárpátalján, a magyar diákok körében, a mai napig problémát jelent az államnyelv megfelelő szintű elsajátítása, ugyanis az ukrán állam, fennállásának 18 éve alatt sem teremtette meg az államnyelvvoktatás megfelelő feltételeit a nemzetiségi iskolák tanulói számára: nincsenek kifejezetten nemzetiségi tanulók oktatására képzett pedagógusok, számukra kialakított

még inkább felerősíti a magyar nyelven (is) oktató helyi felsőoktatási intézmények szerepét, hiszen sok diák számára ezek jelenthetik a továbbtanulás egyetlen lehetőségét. Kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók között ebben a témában végzett korábbi kérdőíves felmérésem¹⁸ egyik legfontosabb tapasztalatát egy adatközlő így foglalta össze: „*Ha nem tanulhattam volna magyarul a szülőföldemen, nem is tanultam volna tovább.*”¹⁹ Adatközlőm véleményét oktatásszociológiai kutatások eredményei is alátámasztják: a felsőoktatásba igyekvő kárpátaljai magyar fiatalok körében az „anyanyelvemen tanulhassak” szempont az egyik legmeghatározóbb.²⁰

Ugyanakkor, az anyanyelvű felsőoktatás számos előnye mellett, szólnunk kell a területen jelentkező kihívásokról is. Tudomásul kell vennünk, amellett, hogy a magyar nyelvű (tehát anyanyelven folytatott) képzést egyértelműen pozitívumnak tekinthetjük, figyelmet kell fordítani arra, hogy a Magyarországgal szomszédos országok diákjai számára a mobilitás és az integráció fontos feltétele az adott ország államnyelvének ismerete, valamint (legalább egy) nemzetközi idegen nyelv elsajátítása is.

Az ukrainai magyar felsőoktatás nyelvpolitikai kihívásai

A magyar nyelvű felsőoktatás kapcsán számos elemzés, kutatás született a közelmúltban. Viszonylag kevés figyelem jutott azonban mindeddig annak a kérdéskörnek, hogy hol és hogyan találhatják meg ezek a nem állami és nem államnyelven oktató egyetemek, főiskolák a helyüket az egységes (nek megálmodott) európai felsőoktatási térségben. Ezen a felsőoktatási térségen belül hogyan felelnek meg az intézmények az ukrán oktatáspolitikai igen szélsőséges elvárásainak, s közben hogyan kívánnak (illetve kívánnak-e) részt venni a kárpátaljai magyar kisebbség egybefonódó társadalmi és nyelvi céljainak megvalósításában. Az útkeresés minden szerteágazó vetülete nem képezheti vizsgálatom tárgyát. A számos, egymással szorosan összefüggő kérdés közül itt csak egyetleneggel, a mobilitást és az integrációt nagyban meghatározó tényezővel: a nyelvel, ezen belül is a tannyelv-választás témakörével szeretnék elmélyültebben foglalkozni.

Annak magyarázatára, hogy a kárpátaljai magyar felsőoktatás társadalmi hasznosulását miért pont a tannyelv(ek) megválasztásának fókuszán keresztül közelítem meg, álljon itt néhány megfontolásra érdemes gondolat a tannyelvek esetleges következményeiről:

speciális tankönyvek és tantervek. Ld. Beregszászi – Csernicskó, 2005; Csernicskó, 1998: 164–170; 2001

¹⁸ A kérdőíves felmérés 2004-ben a *KMF* diákjai között (N=50) készült a főiskola tannyelv-politikájának gyakorlati vonatkozásáról.

¹⁹ Ferenc, 2005: 192.

²⁰ Orosz, 2001: 101-108.

1. a tannyelv hatással lehet a hallgatók szakmai tudásának elmélyült/felszínes elsajátítására;
2. a tannyelv azt is befolyásolja, hogy a megszerzett tudással a munkaerőpiacon való elhelyezkedés (beleértve a vertikális mobilitás lehetőségét is) sikeres/ sikertelen kimenetelű lesz-e;
3. a tannyelv(ek) kiválasztásával elérhető a kisebbségi diákok két-/többnyelvűsége;
4. s talán a legfontosabb, hogy az oktatásban részt vevő hallgatók identitásának megerősödésére/gyengülésére is hatással van a választott tannyelv.²¹

A munka további részében a magyar nyelvű felsőoktatás kárpátaljai képviselőivel²² 2009 tavaszán készített interjúkból²³ származó szemelvények alapján (ld. a szövegben *dőlt betűvel szedve*) elemzem az intézmények kihívásokra adott válaszait. Itt jegyezném meg, hogy az adatközlők némelyike nem magyar anyanyelvű, van köztük dialektust beszélő kétnyelvű – mindez érvényesül az idézett szövegekben, amelyek szóbeli közlést jelenítenek meg írásban, tehát a mondat szerkezetek is az élőbeszéd sajátosságait tükrözik. Az idézeteket tudatosan építem be a tanulmányba, hogy ezzel is szemléltessem és érzékeltessem a kétnyelvű oktatás kárpátaljai sajátosságát: a szakemberek, diákok mindkét nyelvre (ukrán és magyar) vonatkozó kidolgozott nyelvi kompetenciájának hiányát, amely többek között az effektív kétnyelvű oktatást is korlátozhatja.

A kárpátaljai magyarok társadalmi céljainak megvalósításával járó kihívások

„A nemzetiségileg és nyelvileg heterogén környezetben kisebbségként élő közösségek előtt rendszerint három út áll: az integráció,²⁴ az asszimiláció,²⁵ esetleg a szegregáció.²⁶

²¹ Ld. például az alábbi idézetet: „Az elmondottakból világos, hogy a tannyelv megválasztása elsősorban identitásformáló hatása miatt fontos. Az identitás (az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, és ez számára érzelmi- és érték-jelentőségű) a megélt tapasztalatok révén alakul ki. Így magától értetődő, hogy a választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak a tanulók identitásformálásának meghatározó tényezői.” Göncz, 2005: 6.

²² A kutatásban részt vett adatközlők névsorát, beosztását, illetve az általuk képviselt intézmények listáját ld. az 1. mellékletben.

²³ Az interjú kérdéssorát ld. a 2. mellékletben.

²⁴ *Integráció*: egy adott társadalmi-politikai egységbe (pl. egy államszerkezetbe) való beilleszkedés, a sajátos etnográfiai, kulturális, nyelvi jellemzők megőrzése mellett.

²⁵ *Asszimiláció*: a megkülönböztető etnográfiai, nyelvi, kulturális jellemzők eltűnése, a hagyományos anyagi és nem anyagi kultúra elemeinek elvesztése, egy meghatározott etnikai csoporthoz való tartozás (kötődés) feladása, ill. ezzel párhuzamosan olyan vonások kiépítése, amelyek egy másik kultúrát jellemeznek. Az új vonások a régiek helyébe lépnek, és egyben jelentkezik a másik (rendszerint többségi) kultúrához való kötődés érzése is. A folyamat tehát leválás és csatlakozás is egy időben.

²⁶ *Szegregáció*: egy közösség elszigetelése/elszigetelődése, elzárása/elzáródása az adott társadalom egészében zajló folyamatoktól.

A kárpátaljai magyarság számára az integráció a járható út” – fogalmaz Cserniczkó István kárpátaljai nyelvész, majd így folytatja – „*Az integrációnak azonban szükséges eszköze a kétnyelvűség: a többségi nyelv ismerete biztosítja a teljes körű részvétel lehetőségét a társadalmi életben, az anyanyelv megőrzése pedig a saját identitás és kultúra megtartását biztosítja.*”²⁷

Ha a kárpátaljai magyarság hosszú távú megmaradását tűzzük ki társadalmi célként, akkor minden eszközzel, hozzá kell járulnunk az integrációt segítő többnyelvűség kialakításához. Mivel a magyar nemzetrészt Kárpátalján jól megszervezett oktatási struktúrával rendelkezik, ezért kézenfekvő, hogy az iskolai oktatás keretén belül valósítsuk meg a fenn említett közösségi célokat.

Nem mindegy azonban, hogy melyik két/többnyelvűség típust ajánljuk a kárpátaljai magyarság számára, s milyen oktatási modellt keretén belül valósítjuk meg annak kialakítását.

A Kárpát-medencében élő magyar közösségeket jól ismerő nyelvészek véleménye alapján az anyanyelv-domináns kétnyelvűség a legideálisabb a régió magyar kisebbségei számára. Beregszászi Anikó megfogalmazásában ez „*egy olyan nyelvi alap, amely az anyanyelv megőrzésén nyugszik, s erre épül rá az államnyelv és egy jelentős világnyelv megfelelő szintű ismerete*”.²⁸

Ennek elérésében különösen hangsúlyos szerepet kaphat a kárpátaljai magyar közösség tekintetében a felsőoktatás, illetve az ott megszervezett magyar tannyelvű képzésre épülő ukrán-, illetve idegennyelv-oktatás.

Amint erre már az előzőekben is utaltunk, Ukrajna magyar iskoláiban az ukrán államiság elmúlt 18 éve alatt sem sikerült megfelelő körülményeket kialakítani a kisebbségek államnyelvoktatását illetően. Ezért a legtöbb magyar nemzetiségű érettségiző a felsőoktatásba érkezéskor igen alacsony szintű államnyelv-tudással rendelkezik, s ha a magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmény részt kíván venni a magyar közösség társadalmi céljai közül a többnyelvűség kialakításában, akkor nem engedheti, hogy a magyar diák ugyanolyan rossz ukrán nyelvtudással hagyja el az egyetemet, amilyennel érkezett. Ennek elérése nyelvi tervezési lépéseket követel meg az egyetem részéről.

Amint azt minden általam megkérdezett intézményvezető elmondta, a diákok államnyelvi inputja igen alacsony. Orosz Ildikó, a KMF elnöke így fogalmazta meg az intézményben tanuló diákok nyelvi problémáit: „*Azt is látni kellett, hogy ezeknek a gyerekeknek adni kellett egy jobb ukrán tudást, mint amivel idejöttek. Tehát a semmiből kellett felhozni őket...*”

De ugyanígy nyilatkozik Lizanec Péter, az UNE magyar karának dékánja is: „*... sok óra van iskolában, és többen jönnek ötössel, de egy szót se tudnak beszélni. Ez a tragédia.*”

27 Cserniczkó, 2008c: 4.

28 Beregszászi, 2002: 369.

Azok a diákok, akik az *MÁE*-t választják, a prorektor elmondása alapján, kicsit jobban állnak az államnyelv terén, de közöttük is körülbelül fele arányban vannak olyanok, akik nem hoznak magukkal államnyelv-tudást a középiskolából.

A *KSZEUKT* vezetője is hasonló, vegyes nyelvtudású diákokról számolt be az interjú során.

Megállapíthatjuk, hogy az államnyelv alacsony ismerete általános érvényű jelenség minden felsőoktatási intézményben, a nyelvtudás fejlesztésére alkalmazott stratégiák azonban intézmény, nyelvoktatási koncepció (illetve annak hiánya) mentén szerveződnek.

A vizsgált intézmények ukrán nyelvoktatási gyakorlatában a leggyakrabban alkalmazott (vagy alkalmazni kívánt) módszerek a következők:

nyelvoktatás (*UNE, KMF, MÁE, KSZEUKT*),
 nyelvoktatás-módszertani reform (*UNE**),
 szaknyelvi kurzusok (*KMF, UNE**),
 belső nyelvvizsga (*KMF*),
 részben tannyelv (*UNE, KMF, MÁE, KSZEUKT*),
 kollégiumi elhelyezés, környezet (*UNE, MÁE*),
 hallgatói mobilitás (*UNE**).

Mielőtt részletesebben elemeznénk, mit is takarnak az imént felsorolt módszerek, fontos megjegyeznünk, hogy egyedül a *KMF* esetében beszélhetünk az alkalmazott módszerek tudatos, egymásra épülő, s a magyar diákok nyelvtudásához igazodó nyelvoktatási koncepció létéről. Míg például az *UNE* dékánja által említett módszerek sok esetben csak elvi síkon jelentkeztek (ld. a csillag jelzést*), a gyakorlatban pedig (még vagy már) nem alkalmazzák őket.

Orosz Ildikó a főiskola által alkalmazott nyelvoktatási módszereket ismertetve megkülönböztette a 2007 előtti és utáni állapotokat:

2007 előtt: „*Míg nekünk eleinte beszélt alapnyelvet kellett tanítani, a következő fázisban, miután az iskola ezt már ellátta, ukrán hivatali nyelvet tanítottunk, vagyis azt, hogyan kell megfogalmazni kérévényeket, hogyan kell írni.*”

2007 után²⁹ elméletben azt hihetnénk, hogy minden diák, aki bejutott a felsőoktatásba, már rendelkezett egy legalább középszintű ukrán nyelvtudással, viszont a realitás nem ezt mutatja: „...*ez csak statisztika, a statisztika mögött pedig emberek vannak, akiknek sikerült az emeltszintű vizsgán ikszelniük, jól ikszelniük, de ettől még az ukrán nyelvet nem tudják*” – vallja be az elnökösszony.

Ennek a helyzetnek a kezelésére fogadta el a *KMF* 2008-ban az ukrán nyelvel kapcsolatosan a következő 4 évre vonatkozó koncepcióját(!), ami a most bekerülő elsősökre vonatkozik. Ennek értelmében az ukrán nyelvoktatás a második évfolyamon

²⁹ 2007-ben annak ellenére, hogy továbbra sem javították az iskolai államnyelv-oktatás állapotán, bevezették, majd 2008-tól kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom érettségi és egyben felvételi vizsgát, azonos követelményekkel minden továbbtanulni vágyó fiatal számára.

kezdődik: ukrán nyelvtanárok segítségével próbálják meg a diákok nyelvtudását megszerezni, illetve egy középszintű ukrán nyelvtudásra készítik fel őket. „*A nyelvtanár, az ukrán nyelvtanár felkészíti a diákot arra, hogy az eddig, a középiskolában, az általános és elemi iskolában szerzett ukrán tudását, egyrészt felfrissíti, másrészt rendszerezi, hogy most már egyetemistaként tudatosan tudja azt a diák, hogy mit, miért és hogyan kell mondani. Nemcsak a szabályok álljanak a fejében, hanem felnőtt emberként összeálljon.*” (Orosz Ildikó)

Az MÁE nyelvvoktatási gyakorlata azért érdekes, mert a prorektor elmondása szerint ők kifejezetten magyarul nem tudó ukrán filológusokat alkalmaznak a magyar csoportokban: „*Van ukrán nyelv nekik és irodalom van, azon kívül van nekik még fakultatív foglalkozás ukrán nyelvből... Próbálunk úgy választani, hogy a filológus ne nagyon tudjon magyarul. Mert akkor jobb mégis, mert ha magyar, akárhogy, ha megkérdez a gyerek valamit, a tanár tudatalattilag már válaszol neki magyarul. És akkor ez nem lesz tiszta ukrán nyelv.*” (Tyahur László)

Neszuh Ludmilla, a KSZEUKT vezetője szerint az intézményben zajló nyelvvoktatás célja az, hogy a diplomások 4 nyelv ismereteiben váljanak jártassá a tanulmányi időszak végére. Ezek közül két nyelvet a szakirányként választott magyar, illetve angol nyelv biztosít, harmadikként a diákok választhatnak az intézményben tanulható szláv nyelvek egyike közül, amit nyelvvoktatás keretében tanulhatnak: „*Szóval ennek a filiának, az a sajátossága, hogy itt két nyelvet tanulnak. Itt nem csak magyar specialistákat képeznek, hanem magyar-angol, és plusz két évig tanulnak egy szláv nyelvet. Van nálunk bolgár, lengyel, szlovák és cseh. Szóval három nyelvtudású diákok lesznek...Na és még ukrán nyelvet tudnak egy kicsit és 4 nyelv.*”

Látnunk kell, hogy a KSZEUKT-n is kirajzolódni látszik egy nyelvi koncepció, de az is kiderül, hogy „*az ukrán nyelvet tanulnak egy kicsit*” stratégia és egy negyedik nyelv elsajátításával járó plusz teher alapvetően nem a magyar kisebbség nyelvi céljait szolgálja.

Az UNE Magyar Karán is van nyelvvoktatás, azonban a dékán az oktatás rossz módszertani megalapozottságára mutat rá: „*...teljesen másképpen kell oktatni az ukrán nyelvet, teljesen. Ez a módszer, ami van, az elavult, már 100 éves. Az nem szabad azt csinálni, se iskolákban, se egyetemen... a magyarok már gyerekkortól, már iskolában is tudjanak magyarul, ukránul akkor ez másképpen teljesen kell tenni. Azt kell úgy tenni, hogy már bölcsődében, mikor kezd beszélni a gyerek, már beszélnek vele ukránul is, magyarul is.*”³⁰ Itt jelenik meg a nyelvvoktatás módszertanára vonatkozó reform, mint lehetséges megoldás. Azonban a professzor megállapítása csupán ajánlásként szerepel, s nem a mindennapi nyelvi gyakorlat idézett része.

³⁰ A professzor által javasolt oktatási modell felidézti az 1960-as években a szlovéniai magyarok számára megszervezett kétnyelvű oktatás gyakorlatát, melynek akkori pozitív látszata ellenére, ma jól ismerjük okozott negatív hatásait az ott élő magyarok körében. (Erről ld. bővebben: Kolláth, 2008: 91.; Vörös, 1996: 80.)

A *KMF* harmadik, negyedik évfolyamos diákjai szaknyelvi kurzusok keretében ismerkednek meg az általános és középiskolai szaktárgyak ukrán nyelvű terminológiájával. Ezeket a kurzusokat már nem ukrán nyelvészek tanítják, hanem az adott szakirányt képviselő ukránul is jól beszélő szaktanárok. „*Ez a kurzus ösztönözleg azt szolgálná, hogy ukrán nyelven az ukrán szaktárgyi terminológiát elsajátítsák, valamint rákényszerülnek arra, hogy olvassanak ukrán nyelvű szakirodalmat. Valószínűleg ez sem egy tökéletes megoldás...*” - vallja be adatközlőm (Orosz Ildikó). Ennél a kérdésnél arra is felhívnám a figyelmet, hogy annak ellenére, hogy a jelenlegi oktatási miniszter rendelete alapján elviekben minden felsőoktatási intézményben folynia kellene szaknyelvoktatásnak, csupán a *KMF* estében számolt be ennek a módszernek az alkalmazásáról adatközlőm.

A belső nyelvvizsga motívuma is csupán a *KMF* nyelvoktatási koncepciójának részeként jelent meg. „*...bevezettünk egy általános középfokú ukrán beszéd nyelvvizsgát... Ezt nem az ukrán állam tette kötelezővé, hanem mi a magunk számára, hogy ezzel is ösztönözzük a diákokat az ukrán nyelv tanulására.*” (Orosz Ildikó)

Az intenzív nyelvoktatás és a terminológia-oktatás gyakorlatán túl, a *KMF*-en találkozhatunk a tannyelv-politika egy újabb megnyilvánulásával is: amikor bizonyos mértékben a többségi nyelv használatos tannyelvként. „*Vannak szűk tudományterületek, szak-tudományterületek, ahol ugye a felsőoktatásban előírás az, hogy megfelelő fokozattal rendelkező tanárok tanítsák. Ha egy szűk szakkurzusra nincsen megfelelő fokozattal rendelkező tanár, akkor mi a környező egyetemekről Lembergől és Ungvárról szoktunk felkérni az előadókat, s ezek az előadók nem tudnak magyarul.*” A gyakorlatban ez annyit tesz, hogy „*...az előadásokat tartják a professzorok, viszont melléjük olyan, szemináriumot vezető tanárt adunk, aki a professzor mellett az órán jelen van és az előadás után, a szemináriumi foglalkozásokon megbeszélhetik magyarul is, abban az esetben, ha nem értették. A diákoknak pedig ebből a szempontból pozitív cél az lehetne, hogy ők az ukrán terminológiához hozzászoknak, az ukrán szakirodalmat rákényszerülnek olvasni, és miután a vizsgát ketten fogadják, ezért ukránul is kénytelenek lesznek elmondani röviden a gondolataikat.*” (Orosz Ildikó)

Ami a tannyelvet illeti, a *KSZEUKT*-n működő magyar-angol szakon a tantárgyak tannyelve fele-fele arányban oszlik meg a két választott nyelvi szak között, sőt vannak olyan tantárgyak, amelyeket jellegükből adódóan nem is lehetne ukrán nyelven tanítani. Adatközlőm külön kérdésemre elmondta, hogy vannak ukrán tannyelvű kurzusok is, főleg a felsőbb évfolyamokon, de a *KMF* nyelvi gyakorlatához hasonlóan itt is fontosnak tartják, hogy az a tanár, aki az órát vezeti, beszéljen magyarul is, elősegítve ezzel, hogy a diákok jobban megértsék a tananyagot.

A *UNE* magyar karát vezető professzort is megkérdeztem arról, hogy jelenjen-e meg az ukrán nyelv tannyelvként is? Ő a következőképp fejtette ki véleményét: „*Ezt nehéz megmondani, én gondolom, hogy kellene, hogy ukránul is menjen, legalább... a társadalmi diszciplinák... azokat akármilyen nyelven lehetne, de ha ukránul, akkor legalább fogják hallani az ukrán nyelvet. Hogy elsajátítják-e vagy nem, az más dolog,*

de ők fognak hallgatni valamit ukránul. És akkor nekijek kellesz majd valamit felelni, fognak igyekezni jobban egy kicsit. ... az ukrán nyelv semmikor nem lehet megtanítani, az órákon csak. Semmiképpen nem, mert nincs tanár.” (Lizanec Péter)

Ezzel szemben a valóságban a tannyelvek megosztásának gyakorlata változó, kiszámíthatatlan tendenciákat mutat: amíg a magyar nyelv és irodalom szakon a tantárgyak 75%-a magyar nyelven folyik, addig a történelem és Európa-integrációs szakon, a szaktantárgyak közül csupán egyet: a magyar nép történetét tárgyaló egy szemeszteres kurzust tanulják magyarul a diákok. Ennek háttérében pedig általában a magyar szakmai nyelvet is jól beszélő tanárok hiánya áll.

Tyahur László, az MÁE prorektora elmondta, hogy a nyelvoktatás mellett szükség van az ukrán tannyelvű órák beiktatására is: *„Mert mondjuk a nyelvtudás, az egy, de mondjuk a szakmai tudásra mégis kell, hogy szakmai tantárgyakat is halljanak valamilyen százalékba azon a nyelven. Ez nem jelenti azt, hogy 50%-ban, legalább úgy 20-25%-ban a tantárgyak mégis menjenek ukrán nyelven.”*

Fontos azt is szem előtt tartanunk, hogy amikor a tannyelvek megosztásáról beszélünk, a főiskola az egyetlen, amely az egynyelvű magyar képzés felől közelített a részben ukrán tannyelvű képzés felé, míg az összes többi intézmény az alapvetően ukrán tannyelv felől érkezett meg a vegyes tannyelvű állapotba. Ugyanakkor azt sem tanácsos figyelmen kívül hagynunk, hogy a tannyelv megosztása koncepció része-e, vagy a körülmények szülte kényszermegoldás.

A kollégiumi elhelyezés gyakorlata, mint az ukrán nyelvtudás javítására szolgáló módszer, két intézmény esetében jelentkezett, de míg az egyik esetben, az MÁE prorektora a jelenlegi helyzetről mesélt, Lizanec professzor egy régebben alkalmazott módszert idézett. Tehát az MÁE-n jelenleg ez a gyakorlat: *„És az, hogy a hurtozsétok (kollégiumban) ukránok között laknak. Mondjuk, aki bentlakásos. És egymás közt társalogva mégis jobban felszedik azt a nyelvet, jobban rájuk tapad az a nyelv, mintha valaki otthon a faluban, ahol csak a magyar nyelv hangzik el. Mégis az ukrán tudás magasabb szintűvé válik.”*

Az UNE magyar kar dékánja pedig így nyilatkozik: *„Én most is azon a véleményen vagyok, hogy anyanyelven legjobban lehet elsajátítani mindent, legjobban, ha mi ezt nem tesszük, akkor ez rossz dolog lesz. Úgyhogy, de párhuzamosan persze, igyekeztünk, hogy a diákok elsajátítsák az ukrán nyelvet is. Én voltam akkor kilenc évig dékán, s akkor azt csináltam, hogy ... egy szobában voltak ukránok, a másokban magyarok. Nem nagyon tetszett nekijek, mert akarták, hogy ott legyen magyar, ott is legyen magyar, de utána hát muszáj volt, a dékán megmondta, kellett hallgatni. Mert ők mindig szombaton mentek haza, ukránok nem mindenki mentek haza, akkor ők hoztak ennivalót, akkor kellett osztozni. Azután úgy jöttek, hogy az ukránok is hoztak nekijek, mert nem tudtak elmenni haza, vettek valamit és kínáltak. Úgyhogy, nagyon jól összejöttek.... Most ezt nem csinálják sajnos, és ez hiba...ez legjobb módszer.”*

A magyar kar dékánja a hallgatói mobilitás lehetőségét is említi a nyelvtudás gyarapítása szempontjából, de ez is csak lehetőségként, s nem valóságként értendő:

„Menjenek oda egy hónapra, máshova. Diákok elmehetnének Lembergbe, például valahol, és ez nagyon sokat segítene, és ez nem is probléma, mert ők tudnának azokat a diszciplinákat, amiket itt ukránul hallgatni, meg még hozzá minden nap ukránul beszélni kell nekijek, hogy az is jó lenne, például ukrán nyelv, ukrán irodalom meg még valami menne ott ukránul. A lemergi egyetemen, ez is. Van több megoldás. Csak arra pénz is kell, kell akarat, arra kell ember, aki ezzel foglalkozna.”

... és szükséges hozzá egy alapszintű (ha nem középszintű) nyelvtudás³¹ is, folytatnám a sort. Mert a mobilitás, amellett, hogy rendkívül jó módszer a nyelvtudás fejlesztésére, nem feltétlenül ajánlható annak, akinek alapvető nyelvi kompetenciái sincsenek az adott nyelvet illetően (ld. fentebb: a vizsgált intézmény diákjai körében ez utóbbi a jellemzőbb). Ezen túl a mobilitás Ukrainán belüli megvalósulása nem új ötlet. Ezzel kapcsolatban utalnék arra, hogy Ukrajna oktatási minisztere nemrégiben körlevélben³² ajánlotta a hallgatói mobilitás lehetőségét, mint lehetséges módszert a diákok és tanárok ukrán nyelvtudásának javítására. Természetesen a miniszter nem kifejezetten a magyar tannyelvű intézményekre gondolt, hanem a nagyszámú orosz nyelven oktató egyetemekre, hiszen az orosz ajkú lakosság, diákság, sőt a tanárok számára is nagyon lényeges probléma az ukrán nyelv elsajátítása.

Összefoglalva az ukrán nyelvoktatás jelenlegi gyakorlatát és lehetőségeit, be kell látnunk, hogy a közösség többnyelvűségét eredményező nyelvi modell gyakorlati megvalósítását több tényező is megnehezíti.

- Az egyik, s talán a legdrasztikusabb ilyen tényező, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban az államnyelv oktatásának színvonala és hatékonysága elképesztően alacsony, tehát a felsőoktatásnak (amelynek alapvetően nem ez lenne a feladata) sok esetben a nulláról kell valamilyen szintre felfejeitnie a diákokat.
- Ami a tankönyveket, oktatási segédanyagokat illeti, a középiskolák sem büszkélkedhetnek kifejezetten a magyar diákok számára készített tankönyvekkel, az egyetemi képzésben pedig, abból kifolyólag, hogy magát a nyelvoktatást is az intézmények szervezik meg diákjaik számára a legkülönbözőbb formákban és célokkal, egységes (ráadásul kifejezetten kisebbségi diákok számára összeállított) tankönyvekről nincs tudomásom.
- A legtöbb intézmény esetében hiányzik egy egységes s ugyanakkor a diákok szükségleteihez dinamikusan igazodó nyelvoktatási koncepció, amely a megfelelő módszereket előre meghatározott céllal, s fokozatossággal alkalmazza.

³¹ Az Európai Unió egyik jól ismert csereprogramjában (ERASMUS) való részvétel alapfeltétele a célország nyelvéből, vagy egy világnyelvből szerzett nyelvvizsga-bizonyítvány.

³² 19/9-480. számú hivatalos levél, megtalálható *Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának* (továbbiakban: *UOTM*) honlapján: <http://www.mon.gov.ua>

- A tanárok nyelvtudása (magyar-ukrán kétnyelvű szakemberek hiánya) is hátráltatja a megfelelő tannyelv-politika kidolgozását, sok esetben többletköltséget von maga után, mert két embert kell egy tantárgy oktatására felkérni.

Az ukrainai oktatáspolitikai kihívásai

Az intézmények előtt álló másik nagy kihívás az, hogy az ukránok egyre erősödő nemzetépítési törekvéseinek középpontjában éppen az ukrán nyelv áll. A belpolitikai erők minden igyekezetükkel azon vannak, hogy Ukrajna (ukrán) egynyelvű országgá váljon és szűnjön meg a nemzetiségi heterogenitás. *„Ukrajnában múltóban van a kisebbségekkel szembeni tolerancia, megtört egy folyamat. Ukrajna alkotmánya, a jogszabályok továbbra is biztosítják a kisebbségek nyelvén való oktatás törvényi kereteit, de a megoldásokból, a konkrét programokból úgy tűnik, mintha konszenzus született volna a kijevi értelmiségi körökben, amely konszenzus egy nemzetállamot építő erőt eredményezett.”*³³

Csernicskó István mutat rá arra az összefüggésre, hogy azoknak a közösségeknek a nyelve van jelen tannyelvként (is) az oktatás különböző szintjein, melyek körében a nyelvmegtartás a jellemző; illetve ellenkezőleg: a teljes nyelvcsere irányába haladó közösségek nyelve alig van (tannyelvként egyáltalán nincs) jelen az oktatásban (esetleg csak a nemzeti kultúrát, hagyományokat oktatják számukra, vagy fakultatíve, illetve tantárgyként tanulhatják közösségük nyelvét). Nem meglepő tehát, hogy az ukrán állam úgy véli: a nemzetiségi nyelven folyó oktatás visszafejlesztésével, az ukrán nyelven tanulók számának folyamatos emelésével el lehet érni az ország állampolgárainak ukrán nyelvűvé formálását.³⁴ Ezen törekvés elsősorban az abszolút az orosz dominanciáját mutató keleti és déli országrész ukránosítását célozza meg. Ugyanakkor a kisebb számú nemzetiségek oktatási rendszerét is hátrányosan érinti. Csak a közelmúlt legfeltűnőbb jeleit hozom fel az ukrainai nyelvpolitikai igyekezet fent említett irányának prezentálására:

Kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat, mint érettségi és felvételi vizsgát. Ezen a vizsgán azonos követelményeket támasztanak minden diákkal szemben, függetlenül anyanyelvétől, az iskola tannyelvétől, vagy éppen attól, mely szakra felvételizik (például ukrán nyelv és irodalom, vagy fizika, esetleg fogorvos). Sőt: a minisztérium hatályos rendelete szerint a 2009/2010. tanévtől kezdve minden érettségi és egyben felvételi vizsgát ukrán nyelven kell tenni.³⁵

³³ Orosz, 2008: 11.

³⁴ Csernicskó, 2008a: 157.

³⁵ Ez áll ukrán nyelven az *UOTM* honlapján található közleményben: „Az átmeneti időszakban (2008–2009. év) a tesztek tartalmát (az ukrán nyelv és irodalom teszt kivételével) lefordítják az egyes nemzeti kisebbségek nyelvére” (http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/20_03/) Az oktatási tárca által a *Beregszászi Járási Tanács*nak címzett, 2008. augusztus 8-án 2/2-14-2717 iktatási számmal kelt levelében szintén az áll, hogy a kormány döntése értelmében az érettségi és egyben felvételi vizsgák kérdéseit már csak a 2008/2009. tanévben fordítják le a kisebbségek nyelvére.

a) Az oktatási miniszter 2008. március 21-én az ország felsőoktatási intézményeinek vezetőivel tartott találkozón elmondott beszédében kijelentette: „Az oktatási és tudományos minisztérium egyik legkiemeltebb feladata az oktatás teljes mértékben államnyelven történő bevezetése a felsőoktatási intézményekben.”³⁶

b) A tárca 2008. április 30-ig a tulajdonformától függetlenül valamennyi felsőoktatási intézménytől olyan statisztikai adatsor leadását követelte meg, melyben fel kellett tüntetni, hogy tudományáganként hány tantárgyat oktatnak összesen az intézményben, s ezen belül hányat ukránul, ill. nem államnyelven. Amennyiben vannak tárgyak, melyeket nem ukránul oktatnak az intézményben, ennek okát indokolni kellett. Hasonló statisztikát kért a minisztérium a főállású oktatók vonatkozásában is, ahol fel kellett tüntetni, hány tanár ad elő nem államnyelven és miért.³⁷ Ugyanezt az adatsort kérte be a minisztérium a 2008. év vonatkozásában 2008. december 24-i keltezésű, N1/9-828 számú levelében.

c) Az oktatási minisztérium által a parlament elé terjesztett felsőoktatási törvény tervezetének 5. cikkelyében is az áll, hogy Ukrajna felsőoktatási intézményeiben az ukrán a képzés nyelve. A tervezet (mely megtalálható a kijevei oktatási tárca honlapján) szövege szerint „Az oktatás Ukrajna felsőoktatási intézményeiben ukrán nyelven folyik.”

d) Ukrajna elnöke 2008. szeptember 16-án a felsőoktatás helyzetéről Kijevben szervezett tanácskozáson azt nyilatkozta, hogy a felsőoktatási intézményeknek effektívebben kellene szolgálniuk az állami nyelvpolitikát; véleménye szerint az egyetemeknek „az állami politika ügynökeinek” kell lenniük, s az, hogy a felsőoktatásban az ukrán az oktatás nyelve, a kötelező hazafias nevelés része.³⁸

e) 2008. december 25-én az oktatási miniszter levélben fordult az ország valamennyi felsőoktatási intézményéhez (19/9-480. számú hivatalos levél). Ebben megállapítja, hogy az ország számos felsőoktatási intézményében, részben vagy teljesen, nem államnyelven folyik a képzés. A bolognai nyilatkozatra, illetve az egységes európai felsőoktatási térségre (!), valamint a diákok integrációjára és mobilitására hivatkozva azt javasolja az egyetemeknek, hogy tegyenek lépéseket,³⁹ melyek elősegítik, hogy Ukrajnában a felsőoktatás minél nagyobb mértékben ukrán nyelvűvé válhasson. Erre egyrészt az

36 A beszéd ukrán nyelven megtalálható: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03

37 Ld. az *UOTM* 1/9-189. számú (2008. március 27-én kelt) és 1/9-201. számú (2008. április 2-i keltezésű) levelét a minisztérium honlapján (<http://www.mon.gov.ua>).

38 A nyilatkozatot ld.: <http://korrespondent.net/ukraine/events/586892>

39 Javasolja például, hogy az eddig nem államnyelven (hanem főként oroszul) oktató tanárok hosszabb-rövidebb időre menjenek vendégtanárnak olyan egyetemre, ahol a képzés ukrán nyelvű, s cserébe intézménye fogadjon olyan vendégoktatót, aki a tárgyait államnyelven adja elő. A diákok cseréjét, rotációját is javasolja a tárca vezetője. Eszerint azokból a felsőoktatási intézményekből, melyeknek nem az ukrán a tannyelve, néhány hetes, hónapos vagy szemeszteres részképzésre kell irányítani, olyan intézményekbe, ahol a képzés államnyelven folyik. Arra is ösztönzi a tanárokat, hogy fokozatosan kezdjék el kidolgozni jegyzeteiket, tankönyveiket ukrán nyelven, s már a 2009 februárjában kezdődő második szemeszterben kíséreljék meg egyes óráikat ukrán nyelven tartani.

ukránnak mint államnyelvnek a státusa, másrészt a modern tudományosságban és a felsőoktatásban betöltött szerepének emelése érdekében is szükség van.

Izgalmas kérdés, hogy Kárpátalján a magyarul is oktató egyetemeken hogyan, milyen stratégiákkal készülnek az új rendeletekben érezhető tendenciák, illetve a készülõ oktatási törvény fogadására. Hogyan, milyen módszerekkel kívánják megvédeni az intézményben folyó magyar nyelvû oktatást?

Az általam vizsgált intézmények vezetői egyetértettek abban, hogy a 21. században a felsőoktatás egynyelvűsítéséről, sőt az államnyelvbe való bezárkózásáról oktalanság beszélni, s még inkább törvényt elfogadni róla.

„Egyrészt ez egy nonszensz – mondja Orosz Ildikó – mert az az ország, amely Bologna irányába és Európába akar nyitni, az nem zárhatja ki az európai országok többi nyelvét, mert akkor ez magával vonja azt is, hogy hiába akarja idehozni az elitképzéseket kihelyezett tagozatként, ha ő megtiltja, hogy azokat a nyelveken oktassanak. Lásd, akkor angolul sem lehetne oktatni? Vagy Németországból sem jönnének be? De akkor a magyarországi, mint európai nyelv is kitiltott nyelv lenne az országban? Ez egy abszurd helyzet...”

Érdekes, hogy Lizanec Péter, az UNE magyar karának dékánja, aki az interjú alatt többször tett említést arról, hogy a hatalmon lévő oktatási tárca (élén Iván Vakarcsukkal) nem igazán támogatta a magyar kar ügyét,⁴⁰ sőt a miniszter a magyar nyelv és irodalom szakra hatályba helyezett idegen nyelvi felvételi vizsgát sem akarta visszavonni, a 2010-es oktatási törvény elfogadásától viszont nem tart: *„Nem, nem félttem, most sem félek. Én nem tartok azzal, hogy ez a rendelet meglesz. Én gondolom, hogy az nem lesz, miniszterek jönnek, mennek és velük mennek a rendeletek is. Úgyhogy én abban bízok, hogy ez a rendelet működésbe nem fog lépni. Nem is szabad ezt csinálni, mikor a világon mindenhol akarunk demokráciát, és akarunk tanulni még jobban, nálunk meg sokat fejlődött a demokrácia, de még messze ahhoz. Hát gondolom, hogy nekünk kellene, hogy ez a demokrácia megmaradjon, hogy minden gyerek attól függően, hogy milyen nemzetiségű, hogy ő tudjon az anyanyelvén boldogulni...”*

Ugyanakkor hozzát teszi azt is, hogy az iménti megnyilatkozás csupán az ő személyére vonatkozik, mert a magyar karon dolgozó szakemberek többsége igenis tart az ukrán oktatási tárca szélsőséges megnyilatkozásaitól, s ez máris korlátozza a magyar kar szabad nyelvhasználatát. A következő interjúrészletből épp az derül ki, hogy min áll vagy bukik az, hogy egy magyar diák, a magyar karon magyarul vizsgázhasson az alapszintű diploma (BA) megszerzéséért: *„...mindenki még fél, félnek tőle [értsd: Vakarcsuk]. Én mondtam most, hogy legyen magyarul a bachalaurosoknál, már legyen magyarul a vizsga, hát az is félnek mindenki, hogy hogy magyarul? Mondom, hogy úgy: ... az emberek tartanak, ilyen politikai helyzet is olyan van, hogy nem akar senki belemászni valamibe.”*

40 „Probléma volt, mikor nyitni kellett, mert akkor Vakarcsuk nem akarta semmiképpen” – mondja Lizanec Péter.

Tyahur László is reménykedik, hogy a munkácsi magyar nyelvű tanítóképzés hagyományai nem érnek véget az új oktatási törvény elfogadásával: *„Bízok, hogy nem lesz ez a törvény végül is elfogadva, mert egyoldalú. Mégis ez a törvény egyoldalú. És valahogy az etnikai kisebbségeket, s nem csak most a magyart, elfogja... akkor lesznek ők olyan félszegek.”*

Tyahur azt is megjegyzi, hogy *„máskülönben más törvény is el volt fogadva, és az egyik törvény nem töröli a másikat. Az etnikai kisebbségekről és az etnikai nyelvekről is. Ezért most nem tudom, hogy hogy tudják ezt a törvényt is elfogadni, amikor az egybeütözik más törvényekkel.”*

Még a KSZE képviselőjében nyilatkozó Neszuh Ludmilla is (aki az interjú alatt többnyire ukránul válaszolta meg a kérdéseimet, s maga is ukrán nemzetiségű) belátta a törvény lehetetlenségét, és rámutatott, hogy az az állam, amelyik nem biztosítja állampolgárai számára az államnyelv-ismeret megfelelő szintű elsajátításához a körülményeket, az igazságtalanul jár el, amikor államnyelvű felsőoktatást szervez: *„...nagyon nem jó ez a törvény, hogy biztos, hogy nem fogják elfogadni... Na és még nem az, az állam ... a magyar iskolákba nem mindent tehet arról, hogy a gyerekek tudjanak szépen ukrán nyelvet, az iskolában... nincs olyan szinten a tanítás. Nincs könyv, nincs tanár, nincs elég óra, nincs semmi, metodológia semmi nincs, és akkor nem lehet...követelni. Követelni ezektől a gyerekektől, hogy tudjanak ukrán nyelvet, ha nem csinálnak nekik úgy, hogy szépen tudjanak tanulni az ukrán nyelvet az iskolába.”*

Mégis: jó, ha észben tartjuk, hogy az ukrán állam részéről az ukrán nyelvnek a tudomány és az oktatás nyelvivé való emelése egyfajta törekvés, s ha nem is a törvénytervezetben szereplő legszélsőségesebb formájában köszönt be az oktatásba, de bizonyára érezhető lesz majd a hatása, különösen ott, ahol más nyelvek is megjelentek az oktatás tannyelveként.

Az egységes európai felsőoktatási tér kihívásai

Ha képzeletben túllépünk Ukrajna nyelvi határain, tudomásul kell vennünk, hogy ha valóban érvényesülni tudó diplomás magyar szakemberek kibocsátása a célunk, akkor nyelvi képzésüket – az előzőekben tárgyalt államnyelvoktatáson kívül – ki kell egészítenünk valamely nyugati idegen nyelv oktatásával is.

A kis nyelvi kultúrák, valamint az olyan országok számára, amelyeknek a nyelve nem nemzetközi jelentőségű, létfontosságú, hogy bekapcsolódjanak a világ szellemi, anyagi, kulturális életébe. A jövő században a nagy közvetítő nyelvek (angol, spanyol, orosz, német, francia stb.) ismerete az egyéni képzés-boldogulás, a termelés fejlődésének feltétele lesz.⁴¹

Annál is inkább felértékelődött az Ukrajnában élő kisebbség számára az idegennyelv-oktatás fontossága, mivel 2005. május 19-én a Bergenben tartott *Európai Oktatási Miniszterek Konferenciáján* Ukrajna hivatalosan is csatlakozott a bolognai

⁴¹ Szépe, 2001; Kiss 2006: 13.

folyamathoz. Ezzel egyidőben vállalta azt is, hogy 2010-re biztosítani fogja azokat a változtatásokat, amelyek révén az ország igazodik az egységes felsőoktatási térséghez.⁴² Az egységes európai felsőoktatási térség létrejöttének pedig – a kétszintű képzés bevezetése mellett – alapvető feltétele, hogy az egyetemi hallgatók és oktatók szabadon mozoghassanak a térség bármely államában.

Ezzel az egyetemi képzés új korszaka kezdődött el, mivel a hagyományos vertikális mobilitáson túl, ma már a felsőfokú tanulmányok a horizontális mobilitásra is fel kell, hogy készítsenek. A mobilitásnak azonban nagyon fontos nyelvi előfeltételei vannak: az, hogy egy kisebbség tagjai milyen nyelvi erőforrásokkal rendelkeznek meghatározó szereppel bír mind a vertikális,⁴³ mind pedig a horizontális mobilitásban.⁴⁴

Az idegen nyelvek szerepe a horizontális mobilitáson túl abban is megmutatkozik, hogy az egyén hozzáférést az egyetemes (s legtöbbször angol nyelven elérhető) tudásanyaghoz is csak ennek segítségével tehetjük lehetővé. É. Kiss Katalin véleménye ezzel kapcsolatban a következő: „Az angol a tudományos pályán, sőt bármiféle értelmiségi pályán is nélkülözhetetlen, hiszen az elérhető információk többsége angol nyelvű.”⁴⁵ Különösen igaz az utóbbi idézet, ha azt is figyelembe vesszük, hogy napjaink dinamikusan fejlődő világában a tudomány is egyre gyorsabban újul meg. Ezért az egyetemek feladata ma már nem csupán ismeretek közvetítése, hanem olyan készségek (ezen belül nyelvi készségek) kialakítása is, amelyek lehetővé teszik az egy életen át tartó tanulás megvalósíthatóságát.

Tehát az ukrainai magyar nyelven is oktató egyetemek előtt álló újabb kihívás: hogy az anyanyelvükön és az államnyelven jól kommunikáló diákokat valamely nyugati idegen nyelv használatára is felkészítsék. Sőt, tovább megyek: a kommunikatív és nyelvi ismereteken túl, szakmai feladataik sikeres elvégzésére is képessé kell tenni a végzős diákokat mindhárom nyelven.

Azt gondolhatnánk, hogy az Európai Uniót kívül eső államok tekintetében (mint Ukrajna és Szerbia) nincs értelme a határok átjárhatóságáról beszélni, Csernicskó István nyelvész szerint azonban az oktatásnak még akkor is meg kell adnia a nyelvtanulás lehetőségét, ha az országnak nincs reális esélye a csatlakozáshoz: *A határok és képzési rendszerek átjárhatóságára, valamint a munkaerő szabad áramlásának biztosítására törekvő 21. századi Európában a felsőfokú képzésnek a horizontális mobilitás lehetőségét is számításba kell vennie. Úgy vélem, hogy még akkor is fel kell készítenünk diákjainkat arra, hogy akár szűkebb településterületükön kívül is megállják a helyüket a munkaerő-piaci versenyben, ha Ukrajna (s részeként Kárpátalja) a jelenlegi állás*

42 Orosz, 2007: 271.

43 A vertikális mobilitás és a nyelvtudás kéz a kézben járnak. Csak egy példa: a diploma megszerzéséhez (azaz az értelmiségi, diplomás társadalmi rétegbe való belépéshez) előírt feltétel egy vagy több nyelvvizsga megszerzése.

44 Ahhoz, hogy saját településterületünkről, netán országunkból ki tudjunk lépni, s egy másik régióban vagy államban tanulhassunk, dolgozhassunk, elengedhetetlenül szükségünk van bizonyos fokú nyelvtudásra (horizontális mobilitás).

45 É. Kiss, 2004: 168.

*szerint középtávon mindenképpen kimarad az európai integrációból.*⁴⁶

Úgy tűnik tehát, hogy korunkban mindenképpen kell és érdemes is idegen nyelvet tanulnia az oktatás résztvevőinek. Ezért a dolgozat következő részében azt elemzem, hogy az általam vizsgált felsőoktatási intézmények hogyan vélekednek az idegen nyelvek tanításáról, milyen módszereket alkalmaznak.

A kapott válaszok mindenhol azt hangsúlyozták, hogy nagyon fontos az idegen nyelv ismerete: *„...ez nagyon kell, okvetlenül kell, hogy tudjanak az idegen nyelvet, angol elsősorban, utána német, nagyon kell, hogy ezeket tudjanak, mert akkor tudnak sokkal jobban boldogulni. Most már nem az a határok vannak, amit nem lehet átmenni. Most már könnyű átmenni a határokon, és az emberek tudnának boldogulni ott, ahol, megállják a helyüket. Angliában, Amerikában, Franciaországban, minden ahhoz nyelv kell... Ez legyen szabad, nyitott, mindenben, válasszanak, ha akarnak, hogy hogyan, hol akarnak élni.”* – Mondta Lizanec Péter.

Két intézmény (KMF és UNE) esetében is előfordult, hogy az idegen nyelvi képzést illetően az angol nyelv szakos diákok gyakorlatát, nyelvismeretét mutatták be az adatközlők: *„Az angol szakon követelmény, ami kimondottan angol szak, ott követelmény, hogy angolul kell megírni a diplomamunkát, évfolyammunkát, s számos tantárgyat is angolul tanítanak nekik...”* (Orosz Ildikó)

Ami viszont a KMF nem angol szakos diákjainak idegennyelv-oktatását illeti, igen csekély eredményekről számolt be adatközlőm: *„Minden magyar nyelvű diplomamunka mellé egy egyoldalas angol vagy más idegen nyelvű rezumét is (kell írni). Mindenütt törekszünk arra, hogy dolgozzanak azon, hogy a többnyelvűséget fejlesszék maguknál.”* (Orosz Ildikó)

Lizanec professzor is hasonlóan vélekedett: *„A nem szakos diákok nem sajátítják el az idegen nyelveket.”*

Az adatközlők válaszaikban nem fogalmaznak annyira konkrétan a nyelvoktatás mikéntjéről, mint tették azt az ukrán nyelvet illetően. Ebből is az látszik, hogy bár igen fontos az idegen nyelv ismerete, de egyelőre még nem létfontosságú, ezért az igyekezet a diákok tudásának javítására sem olyan nagy, mint amivel az ukrán oktatásakor találkozhattunk. Ugyanakkor az is fontos tényező lehet, hogy a diákok idegennyelvi inputja, sok esetben jobb, mint az ukrán nyelvtudásuk. Mégsem beszélhetünk európai szintű, versenyképes, a horizontális mobilitás lehetőségét hordozó nyelvi szintről.⁴⁷

Ami igazán (s nemcsak elviekben) motiválttá tehetné az idegen nyelvek oktatásának megszervezését, az a külföldön való tanulás, vagy a munkavállalás lehetősége lenne. De amint az adatközlők válaszaiból kiderül, ma a horizontális mobilitás még nem realitás a diákok számára: *„Magyarországon ez sokkal könnyebb elérni ezt... Nálunk ezt*

⁴⁶ Csernicskó, 2008c: 19.

⁴⁷ Hasonló problémákról olvashatunk egy, a szlovákiai helyzetet elemző tanulmányban is, amiből kiderül, hogy a bolognai folyamat adta lehetőségek kihasználását a hallgatók és az egyetemi oktatók idegen nyelvi, illetve szaknyelvi kompetenciájának hiánya nehezíti. Hushegyi, 2006: 93.

nem lehet. Nálunk nem csak úgy, hogy mehet valaki..., csak esetleg Magyarországra, Szlovákiába. De nem Angliába, nem Amerikába.” – Mondta Lizanec Péter.

De hasonlóan fogalmaz Orosz Ildikó is: „*A mi diákjaink nem igazán tőkeerős diákok, akik elindulnának, s egyelőre még nem is jellemző, hogy elindulnak Nyugat-Európába.*”

Az is érdekes, hogy a KSZEUKT-nak vezetőjével beszélgetve sem hangzott el a horizontális mobilitás lehetősége, pedig az intézmény kifejezetten angol szakos diákokat képez, ráadásul egy közép-ukrajnai egyetem kihelyezett tagozataként működnek (azaz elviekben az Ukrajnán belüli mobilitás releváns lehetne számukra).

Annak eldöntéséhez, hogy az alacsony határfokú idegennyelv-oktatás áll-e a mobilitás realizációjának hátterében, vagy épp fordítva, a mobilitás egyéb akadályai nehezítik a modern idegennyelv-oktatás térhódítását a területen, további vizsgálatok elvégzésére lenne szükség.

Befejező gondolatok

A jelenlegi ukrajnai oktatáspolitikai körülmények között a magyar nyelvű képzés (ezen belül a felsőoktatási képzés) presztízse megkérdőjeleződött. Az ukrán oktatáspolitikai sugallta üzenet abban a formában jutott el a magyar közösséghez, hogy csak az lehet sikeres Ukrajnában, aki ukránul tanul.⁴⁸

Mindemellett ilyen oktatáspolitikai körülmények között is fontosnak tartjuk a magyar nyelven megszervezett felsőoktatást. Ugyanakkor kihívásként áll az intézmények előtt, hogy amikor a diákok a magyar vagy az ukrán nyelvű felsőoktatás között választanak, akkor ez ne a magyar, vagy a minőségi oktatás közötti választást jelentse. Abban azonban, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás minőségi tudással lássa el a diákokat, nagy szerepe van a nyelvi képzésnek.

Amint láthattuk az elemzett intézmények gyakorlatából, az államnyelv-oktatás megszervezése jó úton halad, viszont számos tényező, s legfőbbképp a nyelvoktatási koncepció hiánya nehezíti a megvalósítását.

Ami a tágabb kontextushoz, az egységes európai felsőoktatási térséghez való integrációban elengedhetetlenül szükséges idegennyelv-oktatást illeti: az egyetemek gyakorlata távol áll a 21. századi modern nyelvoktatás jellemzőitől (leszámítva a

⁴⁸ Az oktatási miniszter a sajtóosztálya révén és egy lapinterjúban közzétett véleménye szerint ahhoz, hogy valaki kisebbségiként Ukrajnában minőségi felsőoktatásban vegyen részt, karriert csináljon, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetesen ukránul is tudnia kell. Hozzátette továbbá: „*Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhessenek végzettséget. Én amellet vagyok, hogy minden anya az anyanyelvén énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljes értékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek.*” http://www.mon.gov.ua/main.php?querz=newstmp/2008/23_10/1

kifejezetten angol szakos hallgatókat). A nem idegennyelv szakos diákok nemhogy a nemzetközi szaknyelvet, de sok esetben még a beszélt nyelv alapjait sem sajátítják el egyetemi éveik alatt. Ennek hátterében az állhat, hogy a Magyarországon és Ukrajnán túlmutató mobilitás lehetősége még fel sem merült a Kárpátaljai magyar nyelvű képzést szervezőkben, illetve a magyar diákokban.

A felsőoktatás akkor teszi jól a dolgát, ha nemcsak az éppen aktuális kihívásokra (lásd: az ukrán nyelv oktatása) válaszol, hanem olyan nyelvi képességek kialakításán is fáradozik, amelyekre esetleg nem a diploma megszerzése után közvetlenül, hanem 10–20 év elteltével lesz szüksége a diáknak.

1. melléklet

Interjúalanyok

Egyetem	Beosztás	Név
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola	Elnök	Orosz Ildikó
UNE, Magyar Tannyelvű Humán és Természettudományi Kar	Dékán	Prof. Lizanec Péter
Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozata	A kihelyezett tagozat vezetője	Neszuh Ludmilla
Munkácsi Állami Egyetem (Munkácsi Humánpedagógiai Koledzs)	Pro-rektor	Tyahur László

2. melléklet

Az interjú kérdéskörei

Általános

1. Kivel készül az interjú:
2. Mikor:
3. Melyik egyetem vezetője:

Oktatás nyelve

4. Mikor és milyen formában került kapcsolatba a magyar nyelvű oktatással?
5. Vannak-e az intézmény diákjai között magyar anyanyelvű diákok (%)?
6. Milyen a diákok átlag nyelvtudása (államnyelv, idegennyelv)?
7. Van-e ezeknek a diákoknak lehetőségük az anyanyelvükön (tehát magyarul) hallgatni bizonyos tantárgyakat? Milyen tárgyakat (%)?

8. Fontos-e a területen a (részben) magyar tannyelvű felsőoktatás lehetősége? Miért?
9. Fontos-e az államnyelv/en oktatás? Miért?
10. Fontos-e az idegen nyelvek korszerű oktatása? Miért?

Oktatási koncepció

11. Van-e /Ön lát-e egy koncepciót, stratégiát, amely alapján az intézmény működik, s hogyan határozza meg ez a koncepció a nyelvek szerepét az oktatásban?
12. A koncepció valamilyen írott dokumentum vagy elv alapján működik, vagy mindig az adott körülmények formálják (tanárok nyelvtudása)?
13. Hozzájárul-e az ön által képviselt felsőoktatási intézmény a területen élő magyar közösség társadalmi és nyelvi céljainak a megvalósításához?

Nyelvi célok

14. Cél-e a kétnyelvűség/többnyelvűség kialakítása, s ha igen, milyen típusú két- vagy többnyelvűség kialakítását kell elérnünk?
15. Milyen módszerekkel érhető el ez Ön szerint? Jó módszer az oktatás tannyelvének megosztása különböző nyelvek között?
16. Ellentétes-e ezzel a céllal az egytannyelvű magyar oktatás?
17. Megvannak-e a szükséges feltételei (tanárok nyelvtudása, diákok) a többnyelvű oktatásnak az intézményben?
18. Hogyan viszonyul az állam a magyar nyelvű oktatáshoz? (Támogatja; ellenzi; megengedi, de nem támogatja anyagilag, emberekkel)
19. Ön szerint az intézmény végzősei az itt megszerzett tudásukkal (beleértve nyelvtudásukat) melyik munkaerőpiacon (helyi, magyarországi, ukrainai, európai) lesznek képesek elhelyezkedni?
20. Mi az ön véleménye a szabad munkaerő-áramlásról, a mobilitás lehetőségéről, illetve a szülőföldön maradásról?
21. Feladata-e az egyetemnek, hogy felkészítse a diákokat a horizontális mobilitás lehetőségére?
22. Milyen tendenciák jellemzőek ezzel kapcsolatban (kelet-nyugat migráció)?
23. Mi a helyzet a régió magyar nyelven is oktató egyetemeivel (ha van több) együttműködés terén?

Múlt és jövő

24. Hogyan értékelné a határon túli magyar felsőoktatás helyzetét az elmúlt tíz év fejlődésében?
25. Ön szerint jelen oktatáspolitikai körülmények között milyen jövője lehet a határon túli magyar egyetemeknek?
26. Milyen jövője lehet jelen oktatáspolitikai körülmények között az önkormányzatok intézményének?

Felhasznált irodalom jegyzéke

- ALBERT, 2005* Albert Sándor: *Új kihívások az oktatásban*. In: KONTRA Miklós (szerk): *Sült Galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely 2005. 157-160.
- BÁRDI – FEDINEC – SZARKA, 2008* Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest 2008. 508.
- BEREGSZÁSZI, 2002* Beregszászi Anikó: *A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvtervezés szemszögéből*. In: *Kisebbségkutatás*, 2002/2. 369.
- BEREGSZÁSZI – CSERNICKÓ, 2005* Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: *Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті*. *Українознавство* 2005/4. 82–86.
- CSERNICKÓ, 1998* Cserniczkó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest 1998.
- CSERNICKÓ, 2001* Cserniczkó István: *Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban*. *Nyelvünk és Kultúránk* 2001/2. 15–23.
- CSERNICKÓ, 2003* Cserniczkó István szerk.: *A mi szavunk járása—Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. PoliPrint, Ungvár 2003. 285.
- CSERNICKÓ, 2008a* Cserniczkó István: *Nyelv és azonosság tudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben*. In: FEDINEC Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest 2008. 153–170.
- CSERNICKÓ, 2008b* Cserniczkó István: *Ukrajna összhangrítőrekszik. Az ukrán oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai*. In: *Kisebbségkutatás* 2008/2. 302–315.

- CSEERNICSKÓ, 2008 c
Csernicskó István: *A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján*.
<http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133843334.pdf>
(Letöltés ideje: 2009. március 2.)
- FERENC, 2005
Ferenc Viktória: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nyelvi koncepciója a gyakorlatban: ahogyan a hallgatók látják*. In: KONTRA Miklós szerk.: *Sült galamb? Magyar egyetemitanypolitika*. FórumKisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely 2005. 190-194.
- GÖNCZ, 2005
Göncz Lajos: *Tannyelv-választás a kisebbségi régiókban. Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknél és a pedagógusoknak*. Új Kép IX. évfolyam, 4. szám (2005. április), 5–8.
- HUSHEGYI, 2004
Hushegyi Gábor: *Ezt nekünk? A komáromi Selye János Egyetemről*. In: *Magyar Narancs*. 2004. szeptember 16., Oktatási melléklet 8-9.
- HUSHEGYI, 2006
Hushegyi Gábor: *Többnyelvű oktatás és a bolognai folyamat*. In: *Fórum*. 2006/2. 93-115.
- KISS, 2006
Kiss Jenő: *Nyelvi tervezés, Nyelvművelés, nyelvhelyesség*. In: *Ezredforduló* 2006. 3-4.
- KISS, É. 2004
É. Kiss Katalin *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris Kiadó, Budapest 2004
- KOLLÁTH, 2008
Kolláth Anna: *Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról*. In: CSEERNICSKÓ István és KONTRA Miklós (szerk.): *Az üveghegyen innen. Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. PoliPrint Kft, Ungvár 2008. 81-104.
- KONTRA (szerk.), 2005
Kontra Miklós (szerk.): *Sült Galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja – Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely 2005. 252.
- OROSZ, 2001
Orosz Ildikó: *A kárpátaljai magyar érettségizők továbbtanulási szándékairól*. Harmadik Pánsíp-Almanach 2001. 101–108.

- OROSZ, 2005* Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében*. PoliPrint, Ungvár 2005. 184.
- OROSZ, 2007* Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. PoliPrint, Ungvár 2007. 408.
- OROSZ, 2008* Orosz Ildikó: *Most nem elég a látszatpolitizálás. Kárpátalja 2008*. VIII/36. 11.
- OROSZ – SOÓS – CSERNICSKÓ – VASS – KOHUT – PALLAY, 2006* Orosz Ildikó – Soós Kálmán – Csernicskó István – Vass Ilona – Kohut Attila – Pallay Ferenc: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Évkönyve (1996–2006)*. PoliPrint, Ungvár 2006.
- OROSZ – CSERNICSKÓ – KRISTOFORI – AMBRUS, 2008* Orosz Ildikó – Csernicskó István – Kristofori Olga – Ambrus Pál: *A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján*. <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133843334.pdf>
(Letöltés ideje: 2009. március 10.)
- PAPP Z., 2008* Papp Z. Attila: *A kisebbségi oktatás politikai, jogi, társadalmi keretei*. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest 2008. 384-389.
- SALAT, 2004* Salat Levente: *Konkurens víziók a BBTE-n*. In: *Erdélyi Riport* 2004. július 22.
- SZÉPE, 2001* Szépe György: *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra, Pécs 2001, 226.
- VÖRÖS, 1996* Vörös Ottó: *A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei*. In: CSERNICSKÓ István és VÁRADI Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest 79-84.
- Forrás:** Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapja: <http://www.mon.gov.ua>